

Sürdürülebilir Kalkınma ve Gıda Güvenliği İlişkisi¹

Ahmet Cemil Soylu²

Özet

Günümüzün en büyük insani problemlerinin başında gıdaya ilişkin sorunlar gelmektedir. Yaşam hakkı, sağlık hakkı gibi temel haklar gıda hakkını da içermektedir. Hatta günümüzde gıda hakkı, temel insan haklarından birisi olarak kabul edilmektedir. Gıda hakkı ise gıdaya erişim ile birlikte güvenli gıdaya erişimi de kapsamaktadır. Bu nedenle modern toplumlar açlık ve yoksullukla mücadelenin yanında güvenli ve yeterli gıdaya erişim hususunda özel bir çaba göstermektedir. Bu çabalardan birisi de sürdürülebilir kalkınma politikalarının oluşturulmaya çalışılmasıdır. Sürdürülebilir çevre, sürdürülebilir ekonomi ve sürdürülebilir sosyallığın tamamını hedefleyen sürdürülebilir kalkınma; gıda güvenliğinin ve yeterli gıdanın sağlanmasına yönelik politikaları da içermektedir. Çevre, ekonomi, tarım, iklim, eşitlik, enerji kaynakları, yoksulluk ve açlık gibi birçok konuyu ele alan sürdürülebilir kalkınmanın bu hedeflerinin neredeyse tümünün gıda güvenliği ile ilişkisi bulunmaktadır. Bu nedenle çalışmanın amacı sürdürülebilir kalkınma hedef ve politikaları ile gıda güvenliği arasındaki ilişkinin ortaya konulmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir Kalkınma, Gıda Güvenliği, Gıda Güvencesi, Yoksulluk, Açlık

Jel Kodları: K3

Sustainable Development and Food Safety Relationship

Abstract

Food related issues are one of the biggest humanitarian problems of today. Fundamental rights such as the right to life and health include the right to food. For that matter, the right to food is accepted as one of the basic human rights. The right to food also includes access to safe food along with access to food. This is why modern societies make special efforts to provide access to safe and sufficient food besides fighting hunger and poverty. One such effort is to try to develop sustainable development policies. Sustainable development that seeks to attain a sustainable environment, a sustainable economy as well as social sustainability also includes measures to ensure food safety and adequate nutrition. Almost all of these sustainable development objectives, which address many issues such as the environment, the economy, agriculture, climate, equality, energy resources, poverty and hunger, relate to food safety.

Keywords: Sustainable Development, Food Safety, Food Security, Poverty, Hunger

Jel Codes: K3

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Çalışma "Etik kurul kararı gerektirmemektedir."

Çıkar Beyanı

Yazar ya da üçüncü taraflar açısından çalışmada çıkar ilişkisi/çatışması bulunmamaktadır.

Giriş

Canlıların tümünün yaşamını sürdürebilmesi ancak beslenme ile mümkündür. Beslenme bu anlamda zaruri bir ihtiyaç olarak karşımıza çıkmaktadır. Beslenme, açlık duygusunu bastırmak, karın doyurmak ya da canının çektiği şeyleri yemek içmek fiili şeklinde anlaşılmamalıdır. Beslenme; sağlığı korumak, geliştirmek ve yaşam kalitesini yükseltmek için vücudun gereksinimi olan besin öğelerini yeterli miktarlarda ve uygun zamanlarda almak için bilinçli yapılması gereken bir eylemdir (Hacettepe, 2015:11). Beslenmenin gerçekleşmesi için ise gıda ve gıda ürünleri gerekmektedir.

¹ Bu makale 03 – 05 Aralık 2020 tarihlerinde Gümüşhane Üniversitesinde gerçekleştirilen Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi'nde sözlü olarak sunulan bildirinin genişletilmiş hali olup, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde tamamlanan "İdarenin Gıda Güvenliğine İlişkin Faaliyetleri" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

² Arş. Gör. Dr., Gümüşhane Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Gümüşhane/Türkiye, a.cemilsoylu@hotmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2130-4447>

Yoksulluk, kıtlık, kriz, savaş ve açlık dışında gelişen teknoloji, yeni gıda türlerinin ortaya çıkması, artan gıda rantı ile küreselleşme; gıda güvenliği sorunlarının daha fazla ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Gıda kaynaklı hastalıkların yol açtığı insan kayıplarının ve hastalıklarının gıda ticaretinin küreselleşmesiyle artması kontrolü güç bir alan oluşturmaya başlamıştır (Tayar ve Kılıç, 2014:41). Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) ve Dünya Sağlık Örgütüne (WHO) göre yılda ortalama altı yüz milyon kişi gıda kaynaklı hastalıklara yakalanmakta, dört yüz binden fazla kişi ise gıda kaynaklı hastalıklardan dolayı yaşamlarını yitirmektedir (WHO, 2019:1). Bu durumun büyük bir çoğunluğunun geri kalmış ya da gelişmekte olan ülkelerde gerçekleştiği düşünülse de, gelişmiş ülkelerde de gıdalardan kaynaklanan hastalıklarla mücadele edilmektedir. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri'nde gıdadan kaynaklı hastalıklardan dolayı yılda ortalama kırk sekiz milyon vaka görülmekte, bunların yüz yirmi sekiz bini hastaneye yatışla son bulmakta, ortalama üç bin kişi hayatını kaybetmektedir (CDC, 2022). Gıdaya ilişkin başka bir ana sorun ise gıdaya erişimin zorluğu ile yaşanan hastalık ve ölümlerdir. Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu (IFAD), Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF), BM Dünya Gıda Programı (WFP) ve Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından ortaklaşa hazırlanan Dünyada Gıda Güvenliği ve Beslenmenin Durumu 2022 raporunda da bu durum açık şekilde ortaya konulmaktadır (FAO vd., 2022). Rapora göre Covid-19 pandemisinin de etkisi ile 2021 yılında dünya üzerinde 702 ile 828 milyon arasında insan açlıktan etkilenmiş; 2,3 milyar insan ise gıda güvensizliği yaşamıştır (FAO vd., 2022:10). Raporda 2030 yılına gelindiğinde yaklaşık 670 milyon kişinin yetersiz besleneceği tahminine de yer verilmektedir (FAO vd., 2022:10). Bu rakamlar gıda güvenliğinin dünyayı etkileyen en büyük etkenlerin başında olduğunu göstermektedir.

Bütün bunlar gıda güvenliğini, toplumların ve devletlerin gündemine taşımış ve günümüzde en fazla bahsedilen konuların başına getirmiştir. Sanayileşmeyle birlikte kırsaldan şehre göçüş, hizmet sektörünün üretim sektörüne nazaran daha hızlı büyümesi, kimyasal ilaç ve gübre kullanımının artması, iklim değişikliği, çevre kirliliği, tarım arazilerinin hatalı kullanımı, doğal kaynakların verimsiz kullanımı ve su kaynaklarının azalması gibi nedenlerden dolayı topluluk ve devletler bu sorunlara çözümler aramıştır. Bu çözüm arayışının bir nedeninin ise ticari faaliyetlerin sürdürülebilmesi olduğu söylenebilir. Sürdürülebilir kalkınma hedef ve politikaları da bu çözüm yollarından birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada sürdürülebilir kalkınma ile gıda güvenliği ilişkisi ele alınmış ve ülkemizde bu politikalar çerçevesinde gıda güvenliğine ilişkin faaliyetler incelenmiştir.

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, gıda ve gıda güvenliği kavramlarından bahsedilmiştir. İkinci bölümde, sürdürülebilir kalkınma ve gıda güvenliği ilişkisi ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise Türkiye'de sürdürülebilir kalkınma açısından gıda güvenliğinden söz edilmiştir.

1. Gıda ve Gıda Güvenliği

Fakirlik, açlık, refah, kıtlık gibi kavramlarla doğrudan ilgili olan gıda kavramı, dilimize Arapça'dan geçmiş olup besin-yiyecek anlamlarına karşılık gelmektedir (TDK, 2020). Gıdanın önemi nedeniyle tarih boyunca bu yönde birçok idari ve hukuki düzenleme yapıldığı görülmektedir (Tayar, 2010:246). Günümüz hukuk metinlerinde ise gıda kapsamlı olarak, Avrupa Parlamentosu ve Konseyi'nin gıda yasasıyla ilgili genel ilke ve şartları belirleyen, "Avrupa Gıda Güvenliği İdaresini" kuran ve gıda güvenliği konularıyla ilgili işlemleri belirleyen 28 Ocak 2002 tarih ve (EC)178/2002 sayılı Tüzüğünde tanımlanmıştır (Eur-Lex, 2002). Tüzükte yer verilen tanıma göre gıda (veya gıda maddesi) kavramı; işlenmiş, kısmen işlenmiş veya işlenmemiş, insanlar tarafından yenilmesi, içilmesi için tasarlanmış veya yenilmesi, içilmesi makul ölçüde beklenen madde veya ürün anlamına gelmektedir (Eur-Lex, 2002).

Yukarıda yer alan bilgiler ışığında gıda, kısaca belli maddeler haricinde insanlar tarafından yenilip içilebilen veya yenilip içilmeye uygun ürünler olarak tanımlanabilecektir. Gıda kavramının kapsamının belirlenmesi, yani birtakım istisnalar getirilmesi, idarenin gıda güvenliğini sağlaması açısından da büyük önem arz etmektedir. Böylece idarenin hizmet ve sorumluluk alanının sınırları tespit edilebilmektedir.

Gıda güvenliği ile birlikte anılan gıda hijyeni, gıda kalitesi, gıda güvencesi ve güvenli gıda gibi birçok

kavram bulunmaktadır. Terim anlamları olarak gıda güvenliğinden ayrılan bu kavramların içeriğine bakıldığında, hepsinin birbiriyle bağlantılı olduğu görülebilmektedir. Bu kavramlar gıda güvenliğinden farklı olarak tanımlansa da gıda güvenliğinin sağlanabilmesi ancak bu kavramların gerçekleşmesiyle tam anlamıyla mümkün olabilecektir. Bu nedenle gıda güvenliğinin teknik anlamının dışında bu kavramları da kapsayan bir tanımın yapılması gerekmektedir.

1996 yılında Dünya Gıda Zirvesi Roma Deklarasyonu'nda gıda güvencesi; "tüm insanların her zaman aktif ve sağlıklı bir yaşam için gıda ihtiyaçlarını ve besin tercihlerini karşılamak için yeterli, güvenli ve besleyici gıdaya, fiziksel ve ekonomik olarak sürekli erişime sahip olması hali" olarak tanımlanmaktadır. Ancak, FAO özellikle son zamanlarda gıda güvenliği kavramını, gıda güvencesini kapsayacak şekilde kullanmaktadır (FAO, 2014:1-2). Bu durum ise "gıda güvenliği olmadan gıda güvencesi yoktur" şeklinde ele alınmaktadır (FAO, 2019:8-13). FAO ile WHO tarafından ortak amaçla oluşturulan Codex Alimentarius Komisyonunun kabul ettiği Gıda Hijyeninin Genel Prensiplerini İçeren CAC 1-1969 Kodeksinde gıda güvenliği; "gıdanın kullanım amacına göre hazırlandığı ve tüketildiğinde tüketiciye zarar vermeme güvencesi" olarak tanımlanmaktadır (FAO, 1969). Kavram karmaşasının olması ve temelinde farklılıklar olmasına rağmen, gıda güvenliği ve güvencesi ortak yönleri olan ve birbirlerini tamamlayan kavramlardır. Dolayısıyla gıda güvenliği kavramı gıda güvencesini de kapsayacak şekilde ele alınmalı ve tanımlanmalıdır. Bu doğrultuda gıda güvenliği geniş manada "tüm insanlar için fiziksel ve ekonomik olarak sürekli erişilebilen yeterli, sağlıklı, güvenli ve besleyici gıdaya ulaşılabilme için gerekli kuralların belirlenerek önlemlerin alınması ve şartların sağlanması" olarak tanımlanabilir. Bu tanımdan yola çıkarak, gıda güvenliği için belli koşulların gerekli olduğu söylenebilir. Bunlar; ulaşılabilirlik, erişilebilirlik, yeterlilik, güvenlik ve sürdürülebilirliktir. Bu koşullara bakıldığında, sürdürülebilir kalkınma ve gıda güvenliği arasında sıkı bir bağ olduğu görülebilmektedir.

2. Sürdürülebilir Kalkınma ve Gıda Güvenliği

Sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir kalkınma, üzerinde yoğun şekilde konuşulan ve tartışılan konular olmasına rağmen halihazırda kavramlar üzerinde ortak bir tanıma ulaşılamamıştır (Yılmaz Turgut, 2012:93). Sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir kalkınmanın tarihi daha eskilere götürülse de ilk uluslararası resmi temeller 1972 yılında yapılan Stockholm Konferansı'nda atılmıştır (Bozdoğan, 2010:1011-1028). Konferansta açıkça sürdürülebilir kalkınmadan bahsedilmese de, çevresel ve ekonomik kalkınmanın gerekliliği gibi hususların yer aldığı konferans bildirgesi, sürdürülebilir kalkınmanın terimleşmesine katkıda bulunmuştur. Sürdürülebilir kalkınma kavramı olarak ilk defa 1987 yılında Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonunca hazırlanan Brundtland Raporu'nda kullanılmıştır (Brundtland, 1987; Sarıbeyoğlu Skalar, 2015:1-21). 1992 Rio Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Zirvesi'nde ise sürdürülebilir kalkınma açık bir gündem ve hedef haline gelmiştir. 1992 Rio Zirvesi beş temel başlık üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bunlar; iklim değişikliği sözleşmesi, biyolojik çeşitlilik sözleşmesi, orman ilkeleri, Rio Bildirgesi ve eylem planı olan Gündem 21'dir. Rio Zirvesi, sürdürülebilir kalkınmanın yol haritasının oluşturulması adımı olarak kabul edilmektedir. Bildirgeye göre sürdürülebilir kalkınma insan merkezli olmalı ve insanlar doğayla uyumlu şekilde sağlıklı ve üretken bir biçimde yaşama hakkına sahip olmalıdır. Gündem 21'de sürdürülebilir kalkınma; sosyal ve ekonomik boyutu, kalkınma için kaynakların korunması ve yöntemi, temel grupların rollerinin genişletilmesi ve kalkınma için uygulama araçları ile ele alınmaktadır. 1993 yılında Rio Zirvesi'nde kabul edilen gündemlerin takibi için Birleşmiş Milletler bünyesindeki Ekonomik ve Sosyal Konsey-ESK (Economic and Social Council-ECOSOC) içinde Sürdürülebilir Gelişme Komisyonu-SGK (The Commission on Sustainable Development-CSD) kurulmuştur (Bozdoğan, 2010:1021). 1995 yılında Kahire'de Birleşmiş Milletler Nüfus ve Kalkınma Konferansı yapılarak kalkınma ve nüfus arasındaki ilişki üzerinde durulmuş, 1996 yılında ise İstanbul'da Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Konferansı-Habitat II ile insan yerleşimlerinin kalkınmadaki rolü ele alınmıştır. 1997 yılında New York'ta yapılan Rio +5 Forumu ile sürdürülebilir kalkınmayı gündemden uygulamaya geçirebilmek için geniş bir katılım ve bu katılım ile her kesimin kendi tecrübelerini aktarması amaçlanmıştır. Kalkınma için uluslararası bir çerçeve ortaya koyan 2000 yılında yapılan BM Binyıl Zirvesi'nde, 2015 yılını hedefleyen Binyıl Bildirisi ve Binyıl Kalkınma Hedefleri

kabul edilmiştir. Bu hedefler, ortak geleceğimiz için gelişmekte olan ülkelerin, gelişmiş ülkelerle birlikte iş birliği içinde çalışmasını sağlayan bir araç olarak kabul edilmektedir. Bu hedefler arasında silahlanma, barış, eşitlik gibi konuların yanında çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması kapsamında, sürdürülebilir kalkınma ilkelerinin ulusal politika ve programlarla uyumlaştırılması ve çevresel kaynaklarda yaşanan kayıpların tersine çevrilmesi, biyolojik çeşitlilik kaybının azaltılması, sağlıklı içme suyuna sürdürülebilir biçimde ulaşamayan nüfusun yarı yarıya azaltılması gibi hususlar da yer almaktadır (BM, 2000).³

1992 Rio Zirvesinden on yıl sonra 2002 yılında Johannesburg'da Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı düzenlenmiştir. Bu konferans geçen on yılda sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ne kadar yaklaşıldığının değerlendirilmesi ve uygulamaların tartışılması hususunda önemli bir dönüm noktası olmuştur. Rio Zirvesi sonrasında yapılan birçok girişime ve geçen zamana rağmen zirve konularında somut-güçlü adımların atılmaması ise bir hayal kırıklığı oluşturmuştur (Yılmaz Turgut,2012:98). Bu nedenle 2002 Johannesburg Konferansı, geçmiş tecrübelerden yararlanma ve bir uygulama planı oluşturma üzerine odaklanmıştır. Bu konferansla birlikte her on yılda bir sürdürülebilir kalkınma hedefleri için bir zirve yapılması olağan hale gelmiştir. Bu doğrultuda 2012 yılında Rio'da BM Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı (Rio+20) düzenlenmiştir. Bu zirvede "İstedığımız Gelecek" isimli bildirge kabul edilmiştir. Bu bildirmede sürdürülebilir kalkınma hususunda hedeflere ulaşamadığı belirtilmektedir. Ayrıca bu çıktıda sürdürülebilir kalkınmada "yeşil ekonomi"nin önemine işaret edilmektedir (UNEP, 2020a).⁴ Bu bildirmeden sonra 2015 yılında Binyıl Kalkınma Hedeflerinin devamı ve değerlendirilmesi niteliğindeki "Gündem 2030: BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri" kabul edilmiştir.

Sürdürülebilir kalkınmanın tanımına "Ortak Geleceğimiz" Brundtland Raporu'nda "*bugünün gereksinimlerini, gelecek nesillerin kendi gereksinimlerini karşılama imkanlarını tehlikeye düşürmeksizin karşılayan kalkınma şekli*" olarak yer verilmektedir (Our Common Future, 1987). Tanıma bakıldığında Gündem 21' de yer alan sürdürülebilir kalkınmanın üç boyutu olarak ifade edebileceğimiz; sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik, çevresel ve sosyal boyutlarına yer verilmediği ve tanımın soyut kaldığı görülmektedir. Bu soyut tanım ise, sürdürülebilir kalkınma hedeflerinde somutlaşmaktadır. Sürdürülebilir kalkınmanın kapsamı ve amaçları Gündem 2030: BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'nde belirlenmiştir (BM: 2015). Bunlar;

1. *Yoksulluğun tüm biçimlerini her yerde sona erdirmek,*
2. *Açlığı bitirmek, gıda güvenliğine ve iyi beslenmeye ulaşmak ve sürdürülebilir tarımı desteklemek,*
3. *Sağlıklı ve kaliteli yaşamı her yaşta güvence altına almak,*
4. *Kapsayıcı ve hakkaniyete dayanan nitelikli eğitimi sağlamak ve herkes için yaşam boyu öğrenim fırsatlarını teşvik etmek,*
5. *Cinsiyet eşitliğini sağlamak ve tüm kadınlar ile kız çocuklarını güçlendirmek,*
6. *Herkes için erişilebilir su ve atık su hizmetlerini ve sürdürülebilir su yönetimini güvence altına almak,*
7. *Herkes için karşılanabilir, güvenilir, sürdürülebilir ve modern enerjiye erişimi sağlamak,*

³ Binyıl Kalkınma Hedefleri temel olarak şu amaçların gerçekleştirilmesini hedeflemektedir:

- Mutlak Yoksulluk ve Açlığı Ortadan Kaldırmak,
- Herkesin Temel Eğitim Almasını Sağlamak,
- Kadınların Konumunu Güçlendirmek ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliğini Geliştirmek,
- Çocuk Ölümlerini Azaltmak,
- Anne Sağlığını İyileştirmek,
- HIV/AIDS, Sıtma ve Diğer Salgın Hastalıklarla Mücadele Etmek,
- Çevresel Sürdürülebilirliğin Sağlanması,
- Kalkınma için Küresel Ortaklıklar Geliştirmek.

⁴ Yeşil Ekonomi kavramı, Birleşmiş Milletler Çevre Programınca (UNEP) "yaygın çevre ve sağlık riskleri oluşturan, israflı tüketimi ve üretimi teşvik eden, ekolojik ve kaynak kıtlıklarını yönlendiren ve eşitsizlikle sonuçlanan günümüzün baskın ekonomik modeline bir alternatif" olarak kabul edilmektedir. Ayrıca yeşil ekonomi, çevre risklerini ve ekolojik kıtlıkları önemli ölçüde azaltırken, insan refahını ve sosyal adaleti iyileştiren bir ekonomi modeli olarak tanımlanmaktadır.

8. *İstikrarlı, kapsayıcı ve sürdürülebilir ekonomik büyümeyi, tam ve üretken istihdamı ve herkes için insana yakışır işleri desteklemek,*
9. *Dayanıklı altyapılar tesis etmek, kapsayıcı ve sürdürülebilir sanayileşmeyi desteklemek ve yenilikçiliği güçlendirmek,*
10. *Ülkelerin içinde ve arasındaki eşitsizlikleri azaltmak,*
11. *Şehirleri ve insan yerleşimlerini kapsayıcı, güvenli, dayanıklı ve sürdürülebilir kılmak,*
12. *Sürdürülebilir üretim ve tüketim kalıplarını sağlamak,*
13. *İklim değişikliği ve etkileri ile mücadele için acilen eyleme geçmek,*
14. *Sürdürülebilir kalkınma için okyanusları, denizleri ve deniz kaynaklarını korumak ve sürdürülebilir kullanmak,*
15. *Karasal ekosistemleri korumak, iyileştirmek ve sürdürülebilir kullanımını desteklemek; sürdürülebilir orman yönetimini sağlamak; çölleşme ile mücadele etmek; arazi bozunumunu durdurmak ve tersine çevirmek; biyolojik çeşitlilik kaybını engellemek,*
16. *Sürdürülebilir kalkınma için barışçıl ve kapsayıcı toplumlar tesis etmek, herkes için adalete erişimi sağlamak ve her düzeyde etkili, hesap verebilir ve kapsayıcı kurumlar oluşturmak,*
17. *Uygulama araçlarını güçlendirmek ve sürdürülebilir kalkınma için küresel ortaklığı canlandırmak.*

Bu amaçlardan 1., 2., 3. ve 6. maddeler gıda güvenliği ve güvencesi ile doğrudan bağlantılı iken diğer maddeler ise gıda güvenliğinin sağlanması hususunda dolaylı konuları içermektedir. Sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin tamamı gıda güvencesinin ve güvenliğinin sağlanması için önem taşımaktadır. Sürdürülebilir kalkınmada gıda konusu, gıda güvencesi kapsamında ele alındığı düşünülse de iyi tarım gibi sürdürülebilir kalkınma uygulamaları ile gıda arzının sürdürülebilirliği gıda güvenliğinin önemini göstermektedir.

Sürdürülebilir gıda üretimi ve sürdürülebilir gıda güvenliğinin tanınımının yapılması konuların birbiriyle olan bağlantısını gösterecektir. Sürdürülebilir üretim, “doğayı kirletmeyen, yenilenemeyen enerji kaynakları ile doğal kaynakları koruyan, ekonomik anlamda güçlü toplumlar oluşturmayı amaçlayan, tüketiciler için güvenli olan ve gelecek kuşakların ihtiyaçlarından ödün vermeyen süreç ile sistemleri kullanan üretim yöntemi” olarak tanımlanmaktadır (Foresight, 2011:204). Bu tanımdan yola çıkarak sürdürülebilir gıda üretimi ve gıda güvenliği; çevreye saygılı, doğayı kirletmeyen, doğal kaynakları ve enerji kaynaklarını bilinçli kullanan, ekonomik anlamda güvenli gıdaya ulaşabilen toplumların oluşmasını amaçlayan, kullanıcılar için güvenli olan ve gelecek nesillerin ihtiyaç ve haklarını koruyan güvenilir gıda üretim süreç ve sistemleri olarak tanımlanabilir. Tanımdan da anlaşılacağı üzere sürdürülebilir gıda güvenliği sürdürülebilirliğin çevre, ekonomik ve sosyal boyutlarıyla ilişkisi olan ve ayrıca değerlendirilmesi gereken bir konudur. Bu durum sürdürülebilir kalkınmanın sosyal sorumluluk, ekonomi, çevre bilimi ve yönetimi, siyaset ve hukuk gibi alanları birleştirmesinden ve bu alanlarda bir iş birliğinin oluşmasına zemin hazırlamasından kaynaklanmaktadır (Uğur ve Doğan, 2015:48)

Sürdürülebilirliğin çevresel boyutu; kalkınma sağlanırken, gelecek kuşakların hakları göz önünde tutularak doğal kaynakların kullanılmasından biyoçeşitliliğe saygı, iklim değişikliğinin etkisinden yenilenemez kaynakların verimli kullanımına, atık yönetiminden tarım arazilerinin verimli kullanılmasına kadar birçok konuyu kapsamaktadır. Gıdaların üretimi için birçok farklı faktör bulunmaktadır. Öncelikle tarım arazilerinin verimli ve sağlıklı kullanılması yoluyla sürdürülebilir tarım yapılması, üretim gerçekleştirilirken mümkün olduğunca yenilenebilir enerji kaynaklarının tüketimi, biyoçeşitliliğin sürdürülebilmesi, değişen iklim koşullarından etkilenme bunlardan bazılarıdır. Sürdürülebilir tarım; “toprak verimliliğini koruyan, bunu mümkün olduğunca yenilenebilir kaynaklarla sağlayan ve çevreyi aşırı şekilde kirletmeyecek tekniklerin uygulanması ile toprak dahil gıda zincirinin tüm halkalarında biyolojik hareketin sürekli olması” şeklinde tanımlanmaktadır (Balfour, 1977). Tarım arazilerinin verimli kullanılması gıda arzının sürdürülebilirliğini sağlarken, kimyasal ilaç ve gübrelerin aşırı ve yanlış kullanılması ise hem çevreyi hem de gıda güvenliğini olumsuz yönde etkilemektedir. Bilindiği üzere gıda üretimi iklim koşullarına bağlı olarak değişkenlik gösterebilmektedir. Sağlıklı ve yeterli bir gıda üretimi, doğru iklim koşullarında sağlanabilmektedir. Dolayısıyla, iklim değişikliklerinin önlenmesine yönelik her

adım aynı zamanda gıda üretimine ve güvenliğine katkı sağlayacaktır. Bu ve benzeri örnek faktörlerin göz önünde tutularak sürdürülebilir kalkınma hedef ve yöntemlerinin gerçekleştirilmesi, Gündem 2030'un ikinci hedefinin gerçekleşmesi için olmazsa olmaz olarak kabul edilebilecektir.

Sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik boyutu, “ekonomik olarak sürdürülebilir bir sistemin mal ve hizmetleri süregelen esaslara dayanarak üretebilmesini; hükümet ve dış borçların yönetilebilirliğini sürdürebilmesini, tarımsal ve endüstriyel üretime zarar veren sektörel dengesizliklerden sakınılmasını” içermektedir (Harris, 2011:6). Sürdürülebilir ekonomi, sürdürülebilir çevre ve sosyal boyut birbirlerinin tamamlayıcı öğeleridir. Çünkü, refah içinde bir toplum için ekonomik kalkınma, ekonomik kalkınma için sürdürülebilir bir çevre gerekmektedir. Sürdürülebilir ekonomi, güvenilir ve sürdürülebilir gıda arzının ve güvenliğinin sağlanması için gerekli hedefleri ortaya koymaktadır. Gıda, günümüzde büyük bir rant haline dönüşmüştür. 2008 yılında ortaya çıkan dünya gıda krizi de gıda güvenliğinin ekonomik boyutunu göstermektedir. Dünya gıda krizine neden olan etkenler; yüksek ekonomik büyüme, iklim değişikliği ve gıda üretimi, küreselleşme ve dış ticaret, gıda arz ve taleplerindeki değişkenlik, petrol fiyatlarının artışı, kırsaldan şehre göçüyle tarım arazilerinin kullanılmaması olarak sayılabilecektir (Güllük ve Turan, 2008:63-74). Bu etkenlere bakıldığında sürdürülebilir kalkınmanın ekonomi boyutunun gıda üzerindeki etkileri daha fazla görülmektedir. Bu ve benzeri gıda krizleri, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmayı zorlaştırmaktadır. Bu nedenle sürdürülebilir kalkınma programlarında gıda krizlerine yönelik somut önlemlerin alınması, topluluk ve devletlerin ortak uygulamalarla bu sorunla mücadele etmesi gerekmektedir. Zira, günümüzde gıda ve gıda güvenliği yerel bir konu olmaktan çıkmış, globalleşen bir mesele haline gelmiştir.

Sürdürülebilir kalkınmanın sosyal boyutu ise, toplumda yaşayan insanların temel ihtiyaçlarının karşılanması amacına hizmet etmektedir (Bilgili, 2017:565). Bu açıdan sosyal sürdürülebilir bir sistem; dağıtımsal adalet, sağlık ve eğitim, toplumsal cinsiyet eşitliği, siyasi hesap verebilirlik, refah ve katılım dahil olmak üzere yeterli sosyal hizmetlerin sağlanmasına hizmet etmelidir (Gedik, 2020:197), (Harris, 2011:6). Sürdürülebilir kalkınmanın sosyal boyutuyla gıda güvenliği; toplumun her kesiminin güvenilir, yeterli gıdaya ulaşabilmesini, sürece katılabilmelerini ve eğitilmiş olmalarını ifade etmektedir. Bu açıdan bakıldığında sürdürülebilir kalkınmada gıda güvenliği için öncelikle tüm toplumun bu hususta bilinçlendirilmesi gerekmektedir. Bunun dışında dini ve kültürel gıda ihtiyaçlarında göz önünde tutulmalıdır. Bu açıdan helal gıda uygulamalarının ve vejeteryan beslenme alışkanlıklarının da göz önüne alındığı çalışmalar hayata geçirilmelidir. Ayrıca yaşlı, çocuk ve kadınlar gibi anayasada da özel olarak korunması gerektiği belirtilen grupların gıdaya erişimi, sürdürülebilirliğin sosyal boyutunda ele alınmalıdır.⁵

3. Türkiye’de Sürdürülebilir Kalkınma Açısından Gıda Güvenliği

Türkiye’de sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşabilmek için mevzuatta ve planlamalarda kalkınmaya ilişkin hedeflere yer verilmiştir. Mevzuat düzenlemelerine bakıldığında ise gıda güvenliğinin daha çok çevresel boyutta ele alındığı, kimi zaman ise ekonomik boyutta ele alındığı görülmektedir. Kalkınma planlarının politika oluşturulmasında önemli bir araç olduğu kabul edilmekle birlikte, yürütme ile yasama organı arasında politika yapımı açısından bir bağ niteliği taşıdığı kabul edilmektedir (Erol, 2020:122). Bu nedenle sürdürülebilir kalkınmada ülkemiz açısından politika oluşturulması, kalkınma planları ile sağlandığından planlarda gıda güvenliğine ilişkin politikaların nasıl ele alındığı önem taşımaktadır. Ülkemiz idari yapılanmasında da kalkınmaya yönelik teşkilatlar bulunmaktadır. Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçiş yapılmadan önce bulunan fakat yeni hükümet sisteminde yer almayan Kalkınma Bakanlığının görev ve yetkilerinin büyük bir kısmı Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından yerine getirilmektedir (13 sayılı CBK: 2018). Bunun dışında Türkiye’nin 26 bölgesinde kurulan Kalkınma Ajansları ile Türkiye Kalkınma ve Yatırım Bankası sürdürülebilir kalkınmayı amaçlayan kurumlar arasında sayılabilecektir.

⁵ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın 10. maddesi: “Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür. Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz. Çocuklar, yaşlılar, özürsüzler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz.

3.1. Yasal düzenlemelerde sürdürülebilir kalkınma ve gıda güvenliği

2872 sayılı Çevre Kanunu'nun amacı, bütün canlıların ortak varlığı olarak kabul edilen çevrenin, sürdürülebilir çevre ve sürdürülebilir kalkınma ilkeleri çerçevesinde korunması olarak belirlenmiştir (2872 sayılı Çevre Kanunu m.1, 1983). Kanun, genel olarak çevre boyutunu önde tutarak sürdürülebilir kalkınmayı; bugünkü ve gelecekteki nesillerin, sağlıklı bir çevrede yaşamasını koruma altına alan çevresel, ekonomik ve sosyal hedefler arasında denge kurulmasını sağlayan kalkınma ve gelişme olarak tanımlamaktadır (2872 sayılı Çevre Kanunu, m.2, 1983). Burada yapılan sürdürülebilir kalkınma tanımının günümüzdeki sürdürülebilirlik hedeflerine daha uygun olduğu söylenebilecektir. Tanım, sürdürülebilir kalkınmanın üç boyutunu da içermektedir. 2872 sayılı Çevre Kanunu dışında ekonomi içerikli olan kanunlardan (4059 sayılı Finansal İstikrar ile Bazı Düzenlemeler Hakkında Kanun,1994) çevreyle ilgisi olan 3194 sayılı İmar Kanunu'na, tarımla ilgili kanunlardan Sıfır Atık Yönetmeliği'ne birçok mevzuat düzenlemesinde sürdürülebilir kalkınma hedeflerine yer verilmektedir. Örneğin, 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu'nun görev ve sorumluluklar başlıklı 7. maddesinde belediye; sürdürülebilir kalkınma ilkesine uygun olarak çevrenin, tarım alanlarının ve su havzalarının korunmasını sağlamakla görevli ve sorumlu kılınmıştır. Bu düzenlemelere bakıldığında gıdanın, tarım ve su ile üretimiyle ilişkili olması bakımından dolaylı olarak ele alındığını söylenebilecektir. Ancak, dolaylı da olsa bu mevzuat hükümleri dahi gıda güvenliği için önem taşımaktadır. Yukarıda bahsedildiği üzere sürdürülebilir çevre olmadan sürdürülebilir gıda güvenliği olamayacaktır. Ayrıca tarım ve su havzalarının korunması gibi hükümlerde gıda güvenliği ilişkindir, denilebilecektir.

Sürdürülebilir kalkınma, gıda açısından temel kanun olan 5996 sayılı Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanunu'nda doğrudan ele alınmamaktadır. 5977 sayılı Biyogüvenlik Kanunu'nda ise genetiği değiştirilmiş organizmalar (GDO) kaynaklı riskleri engellemek, insan, hayvan ve bitki sağlığı ile çevrenin ve biyolojik çeşitliliğin korunması amacıyla sürdürülebilir biyogüvenlik sistemlerin kurulması ve uygulanması amaçlanmaktadır (Biyogüvenlik Kanunu m.1, 2010). 5488 sayılı Tarım Kanun'da ise tarım politikalarının ilkelerinden biri "sürdürülebilirlik, insan sağlığı ve çevreye duyarlılık" olarak düzenlenmekte (5488 sayılı Tarım Kanunu, m.5/e, 2006), tarım politikalarının amaçlarından biri ise "gıda güvencesi ve güvenliğinin güçlendirilmesi" olarak ele alınmaktadır (5488 sayılı Tarım Kanunu m.4, 2006). 5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu ise toprağın korunması ve tarımsal arazilerin çevre öncelikli olarak sürdürülebilir kalkınma ilkesine uygun olacak şekilde planlanması düzenlenmektedir (Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu m.3/b, m.10,2005).

Bu yasal düzenlemelere bakıldığında ise yine doğrudan gıda güvenliği ve sürdürülebilir kalkınmanın birlikte ele alınmadığı görülmektedir. Ancak GDO'nun daha çok gıda güvenliğini ilgilendirdiği ve gıdanın üretim alanlarının büyük kısmını tarım ve toprak oluşturduğunu göz önüne alındığında, bu düzenlemelerin gıda ile gıda güvenliğini ilgilendirdiği görülmektedir. Bu dolaylı ilişkiyi Tarım Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu'nun 3. maddesinde yer alan "arazi kullanım planlaması"ndan çıkartmak mümkündür. Kanuna göre arazi kullanım planlaması; "*her ölçekte plânlamaya temel oluşturmak üzere, toprağın ve diğer çevresel kaynakların bozulmasını önlemek için ekolojik, toplumsal ve ekonomik şartlar gözetilerek sürdürülebilirlik ilkesine uygun, farklı arazi kullanım şekillerini oluşturmaya yönelik toprak ve su potansiyelinin belirlenip, sistematik olarak değerlendirilmesini ve birbirleri ile olan ilişkilerini ortaya koyan rasyonel arazi kullanım plânları*" olarak tanımlanmaktadır. Sürdürülebilir tarım ile sürdürülebilir kalkınmayı ilişkilendiren bu tanım aynı zamanda sürdürülebilir gıda üretimine ve gıda güvenliğine de hizmet etmektedir. Sürdürülebilir kalkınma ile ilgili olarak bahsedilebilecek bir diğer düzenleme ise 4 sayılı Bakanlıklara Bağlı, İlgili, İlişkili Kurum ve Kuruluşlar ile Diğer Kurum ve Kuruluşların Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nde (CBK) düzenlenen İklim Değişikliği Başkanlığına ilişkin düzenlemelerdir (4 sayılı CBK:2018). Kararname ile Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığına bağlı olarak kurulan Başkanlığın amaçlarından birisi de "yeşil kalkınmaya yönelik plan, politika ve stratejilerin belirlenmesine ilişkin ulusal ve uluslararası çalışmaları yapmak"tır. Yeşil kalkınma kavramı hem Kararname'nin 792/B maddesinde hem de kararnameye dayanılarak hazırlanan İklim Değişikliği Başkanlığı Hizmet Birimleri ile Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmeliğin 4. maddesinde aynı şekilde tanımlanmaktadır. Bu düzenlemelerde yer alan tanıma göre

yeşil kalkınma; sürdürülebilir kalkınma ilkesi ile birlikte doğal kaynakların verimli kullanımı ile düşük karbon emisyonunu hedefleyen, çevresel sürdürülebilirliği ve iklim sürdürülebilirliğini odağına alan kalkınma ve gelişmeyi ifade etmektedir. Zikredilen düzenlemeler doğrudan gıda güvenliği ile ilgili olmasa da yeşil kalkınma, sürdürülebilir gıda güvenliğinin sağlanmasına hizmet etmektedir.

Yönetmeliklerde de aynı şekilde gıda ve gıda güvenliği doğrudan sürdürülebilirlikle ele alınmamaktadır. Ancak, sürdürülebilir kalkınmanın tarım ve gıda ile birlikte alındığı örnek bir düzenleme olan “İyi Tarım Uygulamaları Hakkında Yönetmelik” yol gösterici bir nitelik taşımaktadır. Yönetmelik, “*çevre, insan ve hayvan sağlığına zarar vermeyen bir tarımsal üretimin yapılması, doğal kaynakların korunması, tarımda izlenebilirlik ve sürdürülebilirlik ile güvenilir ürün arzının sağlanması için gerçekleştirilecek iyi tarım uygulamalarının*” gerçekleştirilmesini amaçlamaktadır (İyi Tarım Uygulamaları Hakkında Yönetmelik m.1: 2010). Amaca bakıldığında tam anlamıyla sürdürülebilir tarımı ve sürdürülebilir kalkınmanın çevre boyutunu ele aldığı anlaşılmaktadır. Tarım yoluyla sadece gıda değil aynı zamanda yem de üretilmektedir. Ancak, hayvan yemlerinin genel olarak gıda üretiminde kullanılan hayvanlarda kullanıldığı düşünüldüğünde, tarımsal üretimle gıda güvenliğinin birlikte ele alınmasının zorunlu olduğu ortaya çıkmaktadır. Yönetmelik, bunu güvenilir ürün arzı olarak vurgulamaktadır. Bu Yönetmelik dışında Tarım Şurası’nı düzenleyen Tarım Şurası Yönetmeliği’nde de gıda güvenliği ve sürdürülebilirlik, Şuranın hedefi olarak ele alınmaktadır. Yönetmeliğe göre Tarım Şurası; “*bitkisel ve hayvansal üretim ile su ürünleri üretiminin geliştirilmesi; gıda üretimi, güvenliği ve güvenilirliğini temin; kırsal kalkınma, toprak, su kaynakları ve biyo-çeşitliliğin korunması ile bu kaynakların sürdürülebilir kullanımını, çiftçinin örgütlenmesi ve bilinçlendirilmesi; tarımsal ve hayvansal üretimin planlanması, tarımsal desteklemelerin etkin bir şekilde yönetilmesi; tarımsal piyasaların düzenlenmesi; orman ve mera yönetimi; tabiatın korunması konularında çalışmalar yapmaya ve stratejiler oluşturmaya yardımcı olacak kararları almayı*” hedeflenmektedir (Tarım Şurası Yönetmeliği m.4: 2019). Şura istişari bir organdır. Ancak, başkanının Tarım ve Orman Bakanı olması, Şura toplantılarından çıkacak sonuçların uygulamaya geçmesi hususunda etkili olacağını düşündürmektedir.

Mevzuat düzenlemelerinde Gündem 2030: Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinde önemli bir başlık olan gıda güvenliğine ilişkin doğrudan bir düzenleme olmaması büyük bir boşluk oluşturmaktadır. Özellikle 5996 sayılı Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanunu’nda böyle bir düzenlemenin yer almaması doğrudan olmasa da dolaylı olarak sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşılmasını zorlaştıracak veya tarihsel olarak uzatacaktır. Bu nedenle özellikle gıda güvenliğine ilişkin yasal düzenlemeler, sürdürülebilir kalkınma hedeflerini ve yöntemlerini içerecek şekilde yeniden ele alınmalıdır.

3.2. İdarenin düzenleyici işlemlerinde sürdürülebilir kalkınma ve gıda güvenliği

Yasal düzenlemeler dışında kalkınma planlarında (SBB, 2020) sürdürülebilir kalkınma hedeflerine açıkça ilk defa Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda (1996 – 2000) yer verilmiştir. Bu planda sürdürülebilir kalkınma açısından dikkat çeken hususlardan birisi; günün koşullarına uygun, sürdürülebilir kalkınma anlayışı doğrultusunda Çevre Kanunu’nun yeniden düzenlenmesi gerektiğinin vurgulanmasıdır. Bu planda olduğu gibi Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda da (2001- 2005) özellikle tarım hususunda sürdürülebilir kalkınma hedeflerine yer verilmiştir. Sekizinci Kalkınma Planı’nda tarım sektörünün oluşturulması amacı çerçevesinde gıda güvenliği ilkesi doğrultusunda nüfusun dengeli ve yeterli beslenmesinin esas olması gerekliliği vurgulanmaktadır.

2007-2013 yıllarını kapsayan Dokuzuncu Kalkınma Planı’nda, gıda güvenliğinin sağlanması ile doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı gözetilerek, örgütlü ve rekabet gücü yüksek bir tarımsal yapı oluşturulması hedefler arasına konulmuştur. Bu planda dikkat çeken hususlardan biri de kurum içi ve kurumlar arası uyumsuzluk ve kurumsal kapasite yetersizliği gibi nedenlerdir. Planda hayvan ve bitki sağlığı ile gıda güvenliği politikalarının uygulanmasında sorunların varlığına işaret edilerek, AB’deki hayvan sağlığı, yem ve gıda mevzuatını bir arada ele alan gelişmeler doğrultusunda gıda konularındaki mevzuatın bütüncül bir şekilde ele alınması gerekliliğine vurgu yapılmaktadır. Bu planlama ayrıca gıda

güvenliğini sürdürülebilir kalkınmanın üç boyutuyla da ele almaktadır. Gıdanın ekonomideki yeri ile yoksulluk-gıdaya erişim arasındaki bağlantı ekonomik boyutu vurgulamaktadır. Gıda güvencesinin ve güvenliğinin sağlanması ile doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı gözetilerek, örgütlü ve rekabet gücü yüksek bir tarımsal yapının oluşturulması amacı çevresel boyutla ilişkilidir. Bunun dışında ilgililere gıda güvenliği konusunda eğitimlerin verilmesi, gıda alanındaki hizmetlerin genç ve kadın çiftçilerinde yararlanacak şekilde düzenlenmesi gerekliliği ise sosyal boyutla ilgilidir.

Onuncu Kalkınma Planı'nda (2014-2018) tarım ve gıda ayrı bir başlık altında değerlendirilmektedir. Ayrıca plan, Sağlıklı Yaşam ve Hareketlilik Programında "gıda güvenliğini" ayrı bir bileşen olarak ele almaktadır. Bu bileşenle ilgili olarak planda gıda güvenilirliğinin sağlanması için şu hedeflere yer verilmektedir:

- *Sağlık ve hijyen koşulları dikkate alınarak güvenilir gıda üretim ve tüketimi için toplumun bilimsel verilere dayalı olarak bilgilendirilmesi ve bilinçlendirilmesi,*
- *Gıda ve yem kontrol hizmetlerinin etkinliğinin artırılması, mevzuatın uluslararası gelişmeler dikkate alınarak sürekli güncellenmesi,*
- *Gıda denetim ve kontrol altyapısının geliştirilmesi,*
- *Güvenilir gıda üretim ve tüketimi için gıda etiketleme, izlenebilirlik ve ürün takip sisteminin geliştirilmesi.*

Ancak, On Birinci Kalkınma Planı'nda (2019-2023) gıda ayrı olarak ele alınmamış sadece "öncelikli gelişme alanları" olarak belirtilen başlıklardan tarım başlığının altında değerlendirilmektedir. Bu iki plan gıda güvenliği açısından değerlendirildiğinde, Onuncu Kalkınma Planı'nın daha detaylı olduğu söylenebilir. Onuncu Kalkınma Planı'nda; nüfus artışı, hızlı kentleşme ve iklim değişikliğinin yağış rejiminde ortaya çıkardığı istikrarsızlık nedeniyle, güvenilir su kaynaklarına erişim ve tarıma elverişli alanların korunması daha fazla önem kazandığı; ekilebilir arazilerin azalmasının ve gıda piyasasındaki değişkenlikler ile gıda krizlerinin gıda güvenliği konusunda kritik riskler taşıdığı vurgulanmaktadır. Sürdürülebilir kalkınma ve sürdürülebilir gıda güvenliği için bu risklerin ortadan kaldırılması gerekmektedir. Buna yönelik olarak Onuncu Kalkınma Planı'nda yer alan "Tarımsal Yapıda ve Gıda Güvenliğinde Gelişmeler ve Hedefler"den bazıları şu şekilde sayılabilir:

- *Gıda güvenliğini teminen ürün piyasalarında ve çiftçi gelirlerinde istikrar gözetilerek etkin stok yönetimi, üretim, pazarlama ve tüketim zincirinde kayıpların azaltılması, piyasaların düzenlenmesine ilişkin idari ve teknik kapasitenin güçlendirilmesi ve dış ticaret araçlarının etkin kullanılması sağlanacaktır.*
- *Tarım ve gıda işletmelerinin güvenilir üretim için hijyen mevzuatına uyum süreci, modernizasyon yatırımlarıyla hızlandırılacak ve bu amaçla söz konusu işletmelerin finansman ihtiyacına yönelik kaynak ve mekanizmalar çeşitlendirilecektir.*
- *Gıda sanayiinde yerli hammaddenin rekabetçi fiyat ve kalitede sürdürülebilir temini amaçlanacak; iç ve dış pazar için katma değeri yüksek ve özel tüketici gruplarının ihtiyaçlarını karşılayan ürünler geliştirilecek; sektörde çevre duyarlılığı gözetilecek; taklit, tağşiş ve kayıt dışılığın önlenmesi sağlanacaktır.*
- *Tarım ve işlenmiş tarım ürünlerinde güvenilirliğin denetimi etkinleştirilecek, risk değerlendirmesine dayalı akredite bir kontrol ve denetim sistemi oluşturulacaktır.*

Onbirinci Kalkınma Planı'nda gıdanın ayrı bir başlıkta ele alınmaması, sürdürülebilir kalkınma ve gıda güvenliği hedefleri açısından bir gerileme olduğunu ya da sadece tarım bazlı ekonomik boyutuyla konunun ele alındığını göstermektedir⁶. Kalkınma planlarında yer alan hedeflere ulaşıp ulaşılmadığını

⁶ On Birinci Kalkınma Planı'nda tarım başlığında gıda güvenliğine ilişkin şu politika ve tedbirler ele alınmaktadır:

- Gıda güvenilirliğini teminen denetimler etkinleştirilecek, bitki ve hayvan hastalık ve zararlıları ile mücadele hizmetleri geliştirilecektir.
- Gıda kontrol laboratuvar altyapısı güçlendirilecek, kontrol hizmetlerinin etkinliği artırılabilecektir.
- Gıda kayıp ve israfının önlenmesi için tüketici bilinci artırılacaktır.

Onuncu Kalkınma Planı'nda da yer alan Küresel Gıda Güvenliği Endeksi'nde Türkiye'nin sıralamasındaki değişimlerden çıkartılabilir (EİU, 2019).

Tablo 1: Türkiye'nin Gıda Güvenliği Endeksi'ndeki Yeri

Yıl	Genel Sıralama	Ekonomik Ulaşılabilirlik	Fiziksel Ulaşılabilirlik	Kalite ve Gıda Güvenliği	Doğal Kaynaklar ve Dayanıklılık	Ülke Sayısı
2012	36	42	26	35	-	105
2013	36	44	26	35	-	107
2014	39	43	36	41	-	109
2015	39	47	33	40	-	109
2016	45	52	41	41	-	113
2017	49	54	50	39	38	113
2018	48	47	53	39	23	113
2019	41	51	34	40	45	113

Tablo 1'e bakıldığında verilerin genel olarak aşağıya doğru oynadığı görülmektedir. Ulaşılabilirlik kategorilerinde değişimlerin ekonomik krizlerin yaşanması, pandemi, kuraklık gibi nedenler dolayısıyla olduğu düşünülebilir. Her ne kadar endekste yer alan ülke sayısı artsa da kalite ve gıda güvenliği kategorisinde genel olarak Avrupa Birliği ülkeleri ile kıyaslandığında 2013 yılındaki sıralamamıza yaklaşmadığımız görülmektedir. Bu durum ise planlamalardaki hedeflerin önemli bir kısmına yaklaşamadığımızı göstermektedir. Bir ülkenin gelecekteki belli bir zaman diliminde kalkınma için hangi faaliyetlerde bulunacağını planlanması, ülkenin hangi alanlara yatırım yapacağını da göstergesi olarak görülebilecektir. 2019-2023 yıllarını kapsayan On Birinci Kalkınma Planı'nda gıda ve gıda güvenliğine ilişkin ayrı bir başlık bile bulunmaması, Türkiye'nin 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine ulaşmasını olumsuz yönde etkileyecektir. Bu açıdan öncelikle gıda alanında olmak üzere gıda güvenliği ile ilişkili çevre, enerji ve tarım gibi alanlarda sürdürülebilir kalkınma ilkeleri doğrultusunda kalkınma planları hazırlanmalıdır. Hazırlanacak planlar gıda güvenliğinin tam anlamıyla sağlanabilmesine yönelik olarak açlık ve yetersiz beslenmeyi önlemeyi ya da en aza indirmeyi hedeflemelidir. Bu hedef doğrultusunda gıda israfının önüne geçilerek gıda kaynaklarının verimli ve etkili biçimde kullanılmasını sağlayacak uygulamalar hayata geçirilmelidir. Ayrıca, toplumların güvenilir gıdaya erişiminin sürdürülebilir olabilmesi için sürdürülebilir kalkınmaya ilişkin insan haklarının gözetilmesi, hakkaniyet, ihtiyatlı yaklaşım, katılım ve iyi yönetim ilkesi gibi ilkeler doğrultusunda hareket edilmelidir (Sarıbeyoğlu Skalar,2015:99-163).

Sonuç

Gıda, insanoğlunun yaşamını sürdürebilmesi için gerekli öğelerin en başında gelmektedir. Bu nedenle insanlığın başlangıcından beri önemini sürdürmekte ve dünyada yaşanan büyük olayların nedenlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde sekiz yüz milyondan fazla insan açlık çekiyorken, tüm dünyada açlık çekenlerle birlikte iki milyardan fazla insanın yeterli, güvenilir ve besleyici gıdaya erişim sağlayamadığı tahmin edilmektedir (FAO, 2019a:4). Bu acı tahminler gıda güvenliğinin günümüzde daha önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

Ekonomik ve çevresel krizlerin insanlığa ve geleceğe verdiği/verebileceği zararların önlenmesi için

oluşturulan sürdürülebilir kalkınmanın tarihçesine bakıldığında halihazırda büyük bir gelişme sağlanmadığı görülmektedir. Sürdürülebilir kalkınmaya ilişkin uluslararası temellerin atıldığı ilk konferanstan yaklaşık olarak elli yıl geçmesine rağmen hala açlıkla mücadele ve yoksulluk gündemin ilk sıralarında yer almaktadır. Aynı zamanda kıtlık, çevre sorunları, iklim değişikliği, kirlilik, enerji kaynaklarının etkin kullanılmaması ve suya ait sorunlar katlanarak büyümektedir. Her ne kadar sürdürülebilir kalkınma hedeflerine şimdiye kadar ulaşılamasa da sayılan bu sorunların çözümü tüm topluluk ve devletlerin tamamının bu hedeflere odaklanması ve belirlenen uygulamaların gerçekleştirilmesiyle mümkündür.

Gündem 2030: BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri incelendiğinde bu hedeflerin bir kısmının doğrudan bir kısmının ise dolaylı olarak gıda ve gıda güvenliğini kapsadığı görülmektedir. Bu açıdan sürdürülebilir kalkınma ile gıda güvenliği sıkı bir ilişkiye sahiptir. Bu hedeflerden “açlığı bitirmek, gıda güvenliğine ve iyi beslenmeye ulaşmak ile sürdürülebilir tarımı destekleme” hedefine bakıldığında, doğrudan gıda güvenliği amaçlanmaktadır. Bunun dışındaki hedeflerin de gıda güvenliği ile bağlantısı bulunmaktadır. Dolayısıyla, sürdürülebilir gıda güvenliğinin sağlanmasının sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin gerçekleştirilmesiyle mümkün olduğu söylenebilir.

Türkiye’de sürdürülebilir kalkınma hedefleri doğrultusunda birçok faaliyette bulunulması planlanmaktadır. Strateji ve Bütçe Başkanlığı ve Kalkınma Ajansları gibi idarelerin dışında mevzuatta sürdürülebilir kalkınma ile ilgili diğer kurumlara (Cumhurbaşkanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Belediyeler) da görevler yüklenmiştir. Ancak, kalkınma planlarında yer alan hedeflere ulaşmak için bürokratik yapının bu hedeflere inandırılması gerekmektedir. Ayrıca, sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin gerçekleşmesi için kalkınmaya ilişkin teşkilat yapısı bir çatı altında toplanmalı, alanında uzman kişilerden oluşan alt birimler bu hedeflerin gerçekleşmesine yönelik tedbirler almalıdır. Bu açıdan yeni hükümet sisteminde yer almayan Kalkınma Bakanlığının hedeflerin gerçekleştirilmesi doğrultusunda yeniden sistemde yer alması isabetli olacaktır.

Sürdürülebilir gıda üretimi ve gıda güvenliğinin sağlanması için özellikle 5996 sayılı Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanunu’nu ile diğer ilgili mevzuat, Gündem 2030 hedefleri doğrultusunda yeniden düzenlenmelidir. Sürdürülebilir kalkınma sadece idarelerce sağlanabilecek bir politika olmayıp, tüm toplumun bu sürece dahil edilmesi gerekmektedir. Bunun için gerek yasal düzenleme aşamasında gerekse uygulama aşamasında sivil toplum örgütleri başta olmak üzere tüm paydaşların sürece katılması sağlanmalıdır. Sürdürülebilir kalkınma bağlamında sürdürülebilir gıda üretimi ve gıda güvenliği konusunda eğitimler verilmeli, yerelden genele tüm gıda üreticilerinin çevreye saygılı şekilde üretim gerçekleştirilmesi teşvik edilmelidir.

Kaynakça

- Balfour E. (1977). Towards a Sustainable Agriculture The Living Soil. http://journeytoforever.org/farm_library/balfour_sustag.html , (09.09.2022).
- Bilgili, M.Y. (2017). Ekonomik, Ekolojik ve Sosyal Boyutlarıyla Sürdürülebilir Kalkınma, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 10(49), 559-569.
- BM. (2000). Birleşmiş Milletler Binyıl Bildirgesi. https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2312020095102bm_27.pdf , (21.09.2022).
- BM. (2015). Gündem 2030: BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri. <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/21252030%20Agenda%20for%20Sustainable%20Development%20web.pdf> , (15.10.2022).
- Bozlağan, R. (2010). Sürdürülebilir Gelişme Düşüncesinin Tarihsel Arka Planı. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, 0 (50), 1011-1028.
- Brundtland. (1987). Brundtland Raporu. https://www.are.admin.ch/are/en/home/sustainable-development/international-cooperation/2030agenda/un-_-milestones-in-sustainable-development/1987--brundtland-report.html, (17.09.2022).
- CDC. (2022). Fast Facts About Food Poisoning. <https://www.cdc.gov/foodsafety/food-poisoning.html>, (15.12.2022).

- EIU. (2019). Küresel Gıda Güvenliği Endeksi. https://foodsecurityindex.eiu.com_, (23.09.2022).
- Erol, Ö. (2020). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Cumhurbaşkanlığı Politika Kurulları, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, 26 (1), 107-130.
- Eur-Lex. (2002). (EC)178/2002 Sayılı Tüzük. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32002R0178&qid=1605867423396&from=EN>, (10.10.2022).
- FAO. (1969). CAC 1-1969 Kodeksi. http://www.fao.org/fao-who-codexalimentarius/sh-proxy/en/?lnk=1&url=https%253A%252F%252Fworkspace.fao.org%252Fsites%252Fcodex%252Fstandards%252FCXC%2B1-1969%252FCXP_001e.pdf, (10.11.2020).
- FAO. (2014). Food Safety: A Right Or A Privilege Understanding The Importance Of Food Safety To The Food Security And Nutrition Agenda. http://www.fao.org/fileadmin/user_upload/agns/pdf/ICN2/ICN2-Food-Safety-Right-or-privilege-side-event-info.pdf (13.11.2020).
- FAO. (2019). The Future Of Food Safety. <http://www.fao.org/3/ca4289en/CA4289EN.pdf>, (13.11.2020).
- FAO. (2019a). Dünyada Gıda Güvenliği ve Beslenme Durumu. <http://www.fao.org/3/ca5249tr/ca5249tr.pdf>, (20.10.2022).
- FAO, IFAD, UNICEF, WFP and WHO. (2022). The State of Food Security and Nutrition in the World 2022. Repurposing food and agricultural policies to make healthy diets more affordable. Rome. <https://www.fao.org/3/cc0639en/cc0639en.pdf>, (18.12.2022).
- Foresight. (2011). The Future of Food and Farming, Final Project Report. The Government Office for Science. London. https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/288329/11-546-future-of-food-and-farming-report.pdf, (01.11.2022).
- Gedik, Y. (2020). Sosyal, Ekonomik ve Çevresel Boyutlarla Sürdürülebilirlik ve Sürdürülebilir Kalkınma. Uluslararası Ekonomi Siyaset İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, 3 (3), 196-215.
- Gürlük, S. ve Turan, Ö. (2008). Dünya Gıda Krizi: Nedenleri ve Etkileri. Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 22 (1), 63-74.
- Hacettepe Ü. (2015). Türkiye'ye Özgü Besin ve Beslenme Rehberi, Ankara:HÜSBF.
- Harris M.J., Çev. Özmte E. (2011). Sürdürülebilir Kalkınmanın Temel Prensipleri. Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar E-Dergisi, <https://avesis.yildiz.edu.tr/resume/downloadfile/gonel?key=3d28a1fc-b71a-4d0b-8dd2-867778086f93>, (10.09.2022).
- Our Common Future. (1987). Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future. <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf>, (18.09.2022).
- Sarıbeyoğlu Skalar M. (2015) Uluslararası Hukuk ve Sürdürülebilir Kalkınma, İstanbul: Beta Yay.
- SBB. (2020). Kalkınma Planları. <https://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/>, (22.10.2022).
- Tayar M. (2010). Gıda Güvenliği, İstanbul:Marmara Belediyeler Birliği.
- Tayar M. ve Kılıç V. (2014) Gıda Endüstrisinde Hijyen ve Sanitasyon, Dora Yay.
- TDK. (2020). Gıda. <https://sozluk.gov.tr>, (08.11.2022).
- Uğur Ö. ve Doğan K.C. (2015) Avrupa Birliği'nin Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi: İklim Değişikliği Çerçevesinde Teoriden Pratiğe, Doğu Karadeniz Bölgesi Sürdürülebilir Turizm Kongresi Bildiriler Kitabı, Gümüşhane Üniversitesi Yayınları 31.
- UNEP. (2020). Green economy. <https://www.unep.org/explore-topics/green-economy>, (24.09.2022).
- WHO. (2019). International Forum on Food Safety and Trade. https://www.who.int/docs/default-source/resources/joint-statement.pdf?sfvrsn=61b890c4_16_, (25.10.2022).
- Yılmaz Turgut N. (2012). Çevre Politikası ve Hukuku, Ankara: İmaj Yay.